

ΕΝΟΤΗΤΑ 23

Η ελληνική οικονομία και κοινωνία κατά τον 19ο αιώνα

Η **έκταση** της Ελλάδας ήταν σχετικά μικρή, αν και στη **διάρκεια του 19ου αιώνα** το ελληνικό κράτος μεγάλωσε δύο φορές περιλαμβάνοντας στα σύνορά του τα **Επτάνησα (1864)**, τη **Θεσσαλία και την περιοχή της Άρτας (1881)**.

Ο **πληθυσμός**, περίπου **750.000 άνθρωποι** το **1830**, γνώρισε ομαλή αύξηση σε όλο τον 19ο αιώνα. Παράλληλα, περίπου **διπλάσιοι Έλληνες ζούσαν έξω από τα σύνορα**. Σημαντικά αστικά κέντρα ήταν η **Αθήνα** –**πρωτεύουσα του κράτους από το 1834**, που ο πληθυσμός της δεκαπλασιάστηκε την περίοδο 1840-1907, η **Πάτρα** και η **Σύρος**, ενώ προς τα τέλη του αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται και ο **Πειραιάς**.

1. Αγρότες και αγροτικό ζήτημα στη Θεσσαλία του 19ου αιώνα

Οι κολίγοι δεν αποδέχθηκαν αδιαμαρτύρητα την επιδείνωση της θέσης τους. Ευθύς εξαρχής αντέδρασαν αρνούμενοι να υπογράφουν τα μισθωτήρια κολιγικά συμβόλαια με αποτέλεσμα να έρχονται σε συνεχείς προστριβές με τους επιστάτες και τους ανθρώπους των τσιφλικούχων, που κατέληγαν σε έντονους διαπληκτισμούς ή ακόμη και σε αιματηρές συμπλοκές. Οι γαιοκτήμονες, από τη μεριά τους, έχοντας την κυβερνητική υποστήριξη και βοηθούμενοι από τη χωροφυλακή και το στρατό, επιχειρούσαν να τρομοκρατήσουν τους αγρότες, επισείοντας την απειλή της επικείμενης έξωσης.

Κ. Αρώνη-Τσίγλη, «Το αγροτικό ζήτημα», Ιστορία του νέου ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμ. 5, σ. 86.

Ο **αγροτικός τομέας** δέσποζε στην ελληνική οικονομία. Μεγάλο τμήμα των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, περίπου **5.000.000 στρέμματα**, αποτελούσαν οι **εθνικές γαίες** (ή **εθνικά κτήματα**), δηλαδή **εκτάσεις γης που ήταν προεπαναστατικά οθωμανικές ιδιοκτησίες και πέρασαν μετά την επανάσταση σε ελληνικό έλεγχο**. Το ελληνικό κράτος, όμως, δεν τόλμησε, τουλάχιστον αρχικά, **1)** ούτε να μοιράσει δωρεάν τις εθνικές γαίες στους αγρότες, που τις καλλιεργούσαν και τις διεκδικούσαν, **2)** ούτε να τις πουλήσει, όπως ζητούσαν οι πρόκριτοι. Καθώς το θέμα παρέμενε για πολλά χρόνια σε εκκρεμότητα, μεγάλο

μέρος τους καταπατήθηκε και μετατράπηκε σε ιδιοκτησίες. Στα **1871** ο πρωθυπουργός **Αλέξανδρος Κουμουνδούρος** διένειμε όσες εθνικές γαίες είχαν απομείνει.

Τσιφλίκια

Μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας (1881) προέκυψε το πρόβλημα των τσιφλικιών, δηλαδή των μεγάλων κτημάτων που ανήκαν έως τότε σε Τούρκους γαιοκτήμονες και καλλιεργούνταν από κολίγους (ακτήμονες Έλληνες αγρότες). Οι κολίγοι θεώρησαν ότι η γη θα μοιραζόταν σε αυτούς. Όμως, καθώς η Ελλάδα είχε δεσμευτεί με διεθνή συνθήκη να σεβαστεί τα περιουσιακά δικαιώματα των Τούρκων ιδιοκτητών, τα τσιφλίκια πουλήθηκαν από τους Τούρκους κατόχους τους σε Έλληνες κεφαλαιούχους.

Γεωργικά προϊόντα

Πάντως, με την εξαίρεση της Θεσσαλίας (τσιφλίκια), η ελληνική γεωργία βασιζόταν στον μικρό αγροτικό κλήρο που καλλιεργούνταν από τον αγρότη και την οικογένειά του. Τα κυριότερα προϊόντα ήταν η **σταφίδα, οι ελιές, τα καπνά και τα σιτηρά**. Ιδιαίτερα η σταφίδα, λόγω της μεγάλης ζήτησής της από την ευρωπαϊκή αγορά, εξελίχθηκε, από τα **μέσα του 19ου αιώνα**, σε μοναδική καλλιέργεια (μονοκαλλιέργεια), κυρίως στη ΒΔ Πελοπόννησο. **Συνέπειες**: Αυτό σήμανε **1)** συσσώρευση πλούτου, αλλά **2)** έκανε τις τοπικές οικονομίες ευάλωτες στις διεθνείς κρίσεις. Όταν κάποιες χρονιές παρουσιάζονταν δυσκολίες στην πώληση της σταφίδας στο εξωτερικό, οι τοπικές κοινωνίες κλονίζονταν (**σταφιδικές κρίσεις**).

2. Οι μεγαλύτεροι στόλοι ιστιοφόρων της Ευρώπης (χωρητικότητα σε τόνους)

Κράτος	1850	1860	1870
Ηνωμένο Βασίλειο	3.396.659	4.204.360	4.577.855
Νορβηγία	298.315	558.927	1.009.200
Ιταλία			980.064
Γαλλία	674.228	928.099	917.633
Γερμανία			900.361
Ολλανδία	289.870	423.790	370.159
Ελλάδα	214.248	170.866	357.435
Αυστροουγγαρία			279.400
Ισπανία			326.348

Πηγή: Τζ. Χαρλαύτη, «Ιστοφόρος ναυτιλία», Ιστορία του νέου ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τόμ. 4ος, σ. 108.

Το εμπόριο, ιδίως το εξωτερικό, είχε μεγάλη βαρύτητα. **Εξάγονταν** κυρίως **σταφίδες, λάδι και άλλα αγροτικά προϊόντα**. **Εισάγονταν** **δημητριακά**, κυρίως **σιτάρι, υφάσματα και νήματα**. Στα τέλη του αιώνα αυξήθηκαν οι εισαγωγές **άνθρακα, ξυλείας και μηχανημάτων**.

Η ναυτιλία υπήρξε ο κύριος μοχλός οικονομικής ανάπτυξης. Η **Πάτρα** παρέμεινε το κύριο λιμάνι εξαγωγής σταφίδας. Η **Σύρος** αναδείχθηκε σε κύριο εμπορικό κέντρο της χώρας και ένα από τα σημαντικότερα της Μεσογείου. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα άρχισε και η γρήγορη ανάπτυξη του **Πειραιά**.

Το **τραπεζικό σύστημα** άρχισε να αναπτύσσεται με την ίδρυση, το **1841**, της **Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΕΤΕ)**. Έως τότε δεν υπήρχαν τράπεζες και όσοι χρειάζονταν κάποιο δάνειο κατέφευγαν στον ιδιωτικό δανεισμό. Η ΕΤΕ ιδρύθηκε με **1) πρωτοβουλία του κράτους** και της παραχωρήθηκε το δικαίωμα **2) να εκδίδει χαρτονομίσματα**.

Η **βιομηχανία** αναπτύχθηκε στην Ελλάδα με αργούς ρυθμούς. **Κύριοι λόγοι** γι' αυτό ήταν **1) η έλλειψη κεφαλαίων**, **2) η μικρή αγορά**, **3) η έλλειψη πρώτων υλών και καυσίμων**, **4) η χρόνια έλλειψη εργατικών χεριών** και **5) η πίεση των φτηνών εισαγόμενων βιομηχανικών προϊόντων**.

Ο **ρόλος του κράτους** στην ανάπτυξη της ελληνικής **οικονομίας τον 19ο αιώνα** υπήρξε σημαντικός. Κάνοντας **1) επενδύσεις σε έργα υποδομής** και **2) διαμορφώνοντας ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο**, το ελληνικό κράτος επιδίωξε, ιδίως **επί Τρικούπη**, τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας.

Τέλος, το **εξωελλαδικό ελληνικό κεφάλαιο** στράφηκε προς την Ελλάδα από τις **αρχές της δεκαετίας του 1870**, **1) πιεσμένο από την οικονομική κρίση του 1873** και **2) παρακινημένο από το ευνοϊκό επενδυτικό πλαίσιο που πρόσφερε ο Τρικούπης**, κάνοντας κυρίως **ευκαιριακές επενδύσεις**.

Αξιολόγηση

Γενικά, οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας **τον 19ο αιώνα** υπήρξαν χαμηλότεροι από τους αντίστοιχους της δυτικής Ευρώπης, αλλά ήταν οι υψηλότεροι που επιτεύχθηκαν στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων και της Α. Μεσογείου.

Η **ελληνική κοινωνία** χαρακτηριζόταν από αργή αλλά συνεχή μεταβολή. Κύριος άξονας των αλλαγών ήταν η βαθμιαία **αστικοποίηση**, δηλαδή η ενίσχυση της κοινωνικής θέσης και του ρόλου των αστικών στρωμάτων στο ευρύτερο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας.

Οι **αγρότες** αποτελούσαν τη συντριπτική πλειονότητα. Οι περισσότεροι ήταν μικροϊδιοκτήτες. Εργάζονταν με τις οικογένειές τους και σπάνια μίσθωναν εργατικά χέρια. Ιδιαίτερη περίπτωση ήταν οι ακτήμονες κολίγοι της Θεσσαλίας που μετά την ενσωμάτωση των περιοχών τους στην Ελλάδα έχασαν πολλά από τα δικαιώματά τους καθώς οι Έλληνες τσιφλικούχοι μπορούσαν να τους διώξουν ανά πάσα στιγμή από τη γη τους (**τα κτήματα που καλλιεργούσαν τώρα οι Τούρκοι τα πούλησαν στους Έλληνες και οι νέοι ιδιοκτήτες μπορούσαν να τους διώξουν**).

Τα **αστικά στρώματα** –οι επιχειρηματίες που ασχολούνταν με το **εμπόριο**, τη **ναυτιλία**, τις **τραπεζικές εργασίες**, τη **βιομηχανία** και οι **δημόσιοι υπάλληλοι**– έπαιζαν ρόλο δυναμικό και ενίσχυαν συνεχώς την παρουσία τους στη διάρκεια του **19ου αιώνα**.

Οι **εργάτες**, σε μεγάλο βαθμό γυναίκες και παιδιά, εμφανίστηκαν στην ελληνική κοινωνία αργά, λόγω της καθυστερημένης εκβιομηχάνισης, και ζούσαν σε άθλιες συνθήκες.

Παράλληλα, συντελούνταν και σημαντικοί **κοινωνικοί μετασχηματισμοί**.

Η **μετανάστευση**, φαινόμενο συνηθισμένο στον φτωχό ελλαδικό χώρο, **εντάθηκε τον 19ο αιώνα** με προορισμό, συνήθως, τις πλούσιες ελληνικές παροικίες του εξωτερικού, ιδίως την **Αίγυπτο**. Επιπλέον, στα **τέλη του 19ου αιώνα** **1)** αλληπάλληλες άσχημες σοδειές σταφίδας σε συνδυασμό με τη **2)** ζήτηση εργατικών χεριών στις ΗΠΑ δημιούργησαν ένα μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα αγροτών, **κυρίως από την Πελοπόννησο, προς την άλλη πλευρά του Ατλαντικού**.

Οι **αγώνες των κολίγων** της **Θεσσαλίας**, που έφτασαν μέχρι και την ένοπλη σύγκρουση με το κράτος [**Κιλελέρ** (σημ. Κυψέλη του ν. Λάρισας), **1910**], ήταν ένας από τους παράγοντες που ώθησαν αργότερα στη διανομή των τσιφλικιών.

Το εργατικό κίνημα έκανε μόλις τα πρώτα βήματά του αυτή την εποχή. Κατά τη **δεκαετία του 1870** σημειώθηκαν **1) οι πρώτες εργατικές απεργίες** και κυκλοφόρησαν **2) εφημερίδες και έντυπα** που υπερασπίζονταν τα αιτήματα των εργατών. Παράλληλα, άρχισαν να **3) διαδίδονται οι σοσιαλιστικές ιδέες**, ξεκινώντας από ορισμένους κύκλους διανοουμένων. Το **1891** **4) γιορτάστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα η εργατική Πρωτομαγιά στο Παναθηναϊκό στάδιο**.

Τέλος, τέθηκε και το **γυναικείο ζήτημα** (αναγνώριση δικαιωμάτων στις γυναίκες), στο πλαίσιο των **γενικότερων κοινωνικών αναζητήσεων** που έφερε η αστικοποίηση, με κύριο αίτημα την ανάγκη εκπαίδευσης των γυναικών, που ήταν έως τότε παραμελημένη.

ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ...

...διαβάστε λογοτεχνία

- Κωσταντίνος Χατζόπουλος, Ο πύργος του Ακροποτάμου(1915)
Ρεαλιστική παρουσίαση της ελληνικής υπαίθρου κατά τον 19ο αιώνα
- Αθήνα Κακούρη,Πριμαρόλια(1998)
Η ζωή στη Πάτρα του 19ου αιώνα με φόντο τη σταφιδική κρίση
- Ιωάννα Καρυστιάνη,Νύφες (2005)
Η μετανάστευση στις Η.Π.Α στα τέλη του 19ου αιώνα
και στις αρχές του 20ου αιώνα
Στο βιβλίο βασίστηκε η ομώνυμη ταινία του Παντελή Βούλγαρη(2005)

ΑΣΚΗΣΕΙΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να μελετήσετε τον πίνακα 2 και να καταγράψετε τις παρατηρήσεις σας αναφορικά με την ανάπτυξη της ελληνικής ναυτιλίας τον 19ο αιώνα.
2. Με αφετηρία την εικόνα 2, να συγκεντρώσετε στοιχεία για την οικονομική και την κοινωνική σημασία της καλλιέργειας της σταφίδας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα.
3. Διαθεματική δραστηριότητα: Η μετανάστευση από την Ελλάδα προς τις ΗΠΑ στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα. Αποτυπώσεις στη λογοτεχνία και στον κινηματογράφο.

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο θυμόμαστε ότι...

- το πολίτευμα της Ελλάδας υπήρξε απόλυτη μοναρχία (1832), συνταγματική μοναρχία (1844) και βασιλευόμενη δημοκρατία (1864)
- η ελληνική εξωτερική πολιτική καθορίστηκε από τη Μεγάλη Ιδέα
- οι συχνές κρητικές επαναστάσεις οδήγησαν στην αυτονομία της Κρήτης
- κορυφώθηκε ο ελληνοβουλγαρικός ανταγωνισμός για τη Μακεδονία (μακεδονικό ζήτημα)
- το κίνημα των Νεοτούρκων (1908) πυροδότησε ποικίλες διεργασίες στα Βαλκάνια
- η ελληνική οικονομία ήταν αγροτική με αναπτυσσόμενο το εμπόριο και τη ναυτιλία
- στην ελληνική κοινωνία κυριαρχούσαν αριθμητικά οι αγρότες, αλλά τον πιο δυναμικό ρόλο έπαιζε μια διαρκώς ενισχυόμενη αστική τάξη.

Εξέγερση του Κιλελέρ

Από τη Βικιπαίδεια, την ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια

Η εξέγερση του Κιλελέρ πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλία, το Μάρτιο του 1910, όταν οι ντόπιοι αγρότες ξεκίνησαν μαζικές διαμαρτυρίες ενάντια στα διευρυμένα προνόμια των "τσιφλικάδων" και τον περιορισμό των δικαιωμάτων τους. Η διαμαρτυρία κατάληξε άδοξα, στις 6 Μαρτίου 1910, όταν οι χωροφύλακες πυροβόλησαν εν ψυχρώ τους αγρότες. Περισσότεροι από τέσσερις διαδηλωτές σκοτώθηκαν και πολλοί τραυματίστηκαν.

Ιστορικό

Ακόμα και αν οι αγροτικές περιοχές της Θεσσαλίας, και η ίδια η Θεσσαλία, δόθηκε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στο Βασίλειο της Ελλάδος, μέσω της Συνθήκης της Κωνσταντινουπόλεως, το 1881, οι αγροτικές περιοχές συνέχισαν για πολλά χρόνια να διοικούνται μέσω του συστήματος "Τσιφλίκι", ενώ οι Τσιφλικάδες είχαν ένα ημιφεουδαρχικό καθεστώς. Οι Τσιφλικάδες υποχρεώθηκαν να παράσχουν στέγη στους αγρότες τους και δεν τους επιτράπηκε να άγουν καταναγκαστική εργασία. Καθώς οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των αγροτών επιδεινώθηκαν, οι διαμαρτυρίες έγιναν πιο συχνές, ιδίως μετά τη δολοφονία προσωπικοτήτων όπως ο ακτιβιστής **Μαρίνος Αντύπας**. Οι υποσχέσεις του Ελευθέριου Βενιζέλου, κατά την εκλογική του εκστρατεία του 1910, σχετικά με τη γεωργική μεταρρύθμιση, επιδείνωσαν περαιτέρω τις συνθήκες. Το Μάρτιο του 1910, οι αγρότες διοργάνωσαν μαζική διαμαρτυρία στη Λάρισα.

Η εξέγερση του Κιλελέρ ξεκίνησε όταν εκατοντάδες αγρότες προσπάθησαν να ταξιδέψουν με τρένο στη Λάρισα χωρίς να αγοράσουν εισιτήρια. Όταν το αίτημά τους απορρίφθηκε, οι αγρότες κατέβηκαν και συγκρούστηκαν με το σταθμάρχη, ο οποίος ζήτησε την παρέμβαση της Χωροφυλακής. Καθώς οι ειδήσεις για τις δολοφονίες εξαπλώθηκαν στη Λάρισα, οι συγκρούσεις μεταξύ χωροφυλάκων και διαδηλωτών επεκτάθηκαν.

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BE%CE%AD%CE%B3%CE%B5%CF%81%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9A%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%81

Μαρίνος Αντύπας

Από τη Βικιπαίδεια, την ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια

Ο **Μαρίνος Αντύπας** (**Φερεντινάτα Κεφαλληνίας**, 1872 – **Πυργετός Λάρισας**, 8 Μαρτίου 1907) ήταν **Έλληνας σοσιαλιστής** δικηγόρος, δημοσιογράφος και κοινωνικός αγωνιστής. Ήταν υπέρμαχος των λαϊκών ελευθεριών και των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, κυρίως των ανθρώπων του μόχθου. Αγωνίστηκε σ' όλη του τη ζωή για την αφύπνιση του λαού, και μάλιστα των αγροτικών και εργατικών τάξεων. Δολοφονήθηκε από άνθρωπο των μεγαλοκτηματιών του θεσσαλικού κάμπου (**τσιφλικάδων**), στις 8 Μαρτίου 1907 στον Πυργετό Λάρισας.

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82_%CE%91%CE%BD%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%B1%CF%82

Ο **σοσιαλισμός** είναι ένα κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από την κοινωνική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και τη συνεταιριστική διαχείριση της οικονομίας. Στον σοσιαλισμό η κοινωνική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής αντικαθιστά σταδιακά την ατομική ιδιοκτησία.

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BF%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>